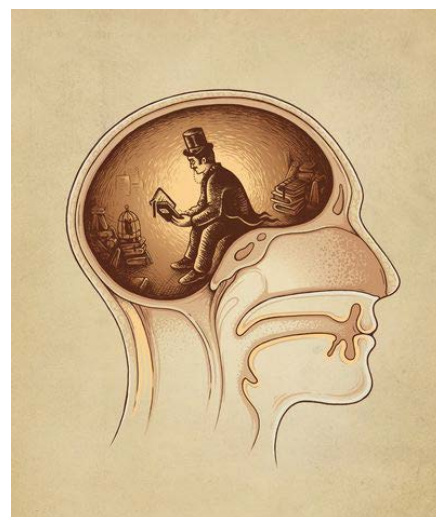
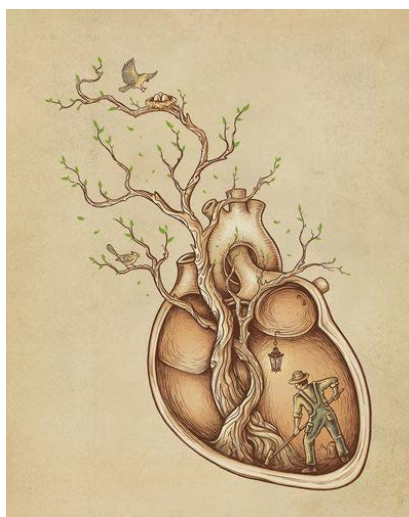

**Міністерство освіти і науки
Житомирський державний університет імені Івана Франка**

Коцюба І. Ю.

**РОБОЧИЙ ЗОШИТ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З КУРСУ «АНАТОМІЯ ЛЮДИНИ»**

Extraordinary Observer, Tree of Life and Mind Reader by Emkel Dika

---

Житомир 2016

УДК 611(076.5)
ББК 28.706
К 75

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол №__ від «__» _____ р.)

Рецензенти:

Спринь О. Б. кандидат біологічних наук, доцент Херсонського державного університету

Соколенко В. Л кандидат біологічних наук, доцент Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Коцюба І.Ю. Робочий зошит для практичних занять з курсу «Анатомія людини» /: Коцюба І. Ю. –
К 75 Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – 85с.

Розроблені методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Анатомія людини» до вивчення дисципліни згідно кредитно-трансферної системи.

Робочий зошит для практичних занять з курсу «Анатомія людини» розроблений у відповідності з діючими програмами з анатомії людини для студентів природничих факультетів університетів. Зошит призначений для аудиторної роботи студентів під час занять та самостійної роботи з курсу "Анатомія людини". До кожного заняття наведені перелік теоретичних питань, описана практична частина заняття, список термінів з теми заняття, контрольні питання та тестові завдання. Заняття проілюстровані малюнками, схемами і таблицями, які полегшують сприйняття матеріалу та сприяють його кращому засвоєнню. Матеріали дають змогу сформувати у студентів правильне розуміння закономірностей будови органів кожної системи організму, взаємозалежності їх будови і функцій, інтегративної ролі нервової системи.

Для студентів природничих факультетів.

УДК 611 (076.5)
ББК 28.706

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Заняття 1. Кістки тулуба та їх з'єднання.....	5
Заняття 2. Кістки верхньої кінцівки, їх сполучення.....	12
Заняття 3. Кістки нижньої кінцівки, їх сполучення.....	15
Заняття 4. Будова черепа (мозковий відділ).....	19
Заняття 5. Будова черепа (лицевий відділ).....	23
Заняття 6. Анатомія м'язів тулуба.....	26
Заняття 7. Анатомія м'язів голови і шиї.....	30
Заняття 8. Анатомія м'язів верхньої кінцівки.....	34
Заняття 9. Анатомія м'язів нижньої кінцівки.....	38
Заняття 10. Анатомія травної системи (ротова порожнина, органи ротової порожнини, глотка, стравохід, шлунок).....	41
Заняття 11. Анатомія травної системи (тонкий кишечник, товстий кишечник, печінка, підшлункова залоза, очеревина).....	44
Заняття 12. Анатомія органів дихальної системи.....	47
Заняття 13. Анатомія органів сечової системи. Анатомія чоловічих та жіночих статевих органів.....	51
Заняття 14-15. Серцево-судинна система.....	56
Заняття 16. Анатомія спинного мозку.....	62
Заняття 17. Анатомія головного мозку. Стовбур головного мозку.....	66
Заняття 18-19. Проміжний мозок і базальні ядра. Кора великих півкуль головного мозку.....	70
Заняття 20. Будова органу зору. Будова органу нюху.....	75
Заняття 21-22. Будова органу слуху і органу смаку. Будова і функції шкіри.....	79
Контрольні питання.....	82
Рекомендована література.....	84

ВСТУП

Робочий зошит для практичних занять з курсу «Анатомія людини» розроблений у відповідності з діючими програмами з анатомії людини для студентів природничих факультетів університетів. Зошит призначений для аудиторної роботи студентів під час занять та самостійної роботи з курсу "Анатомія людини".

До кожного із 22 занять по всім основним розділам дисципліни наведені перелік теоретичних питань, описана практична частина заняття, список термінів з теми заняття, контрольні питання та тестові завдання. Заняття проілюстровані малюнками, схемами і таблицями, які полегшують сприйняття матеріалу та сприяють його кращому засвоєнню. Матеріали дають змогу сформувати у студентів правильне розуміння закономірностей будови органів кожної системи організму, взаємозалежності їх будови і функцій, інтегративної ролі нервової системи. Працюючи з робочим зошитом до практичних занять з курсу «Анатомія людини», студенти налаштовуються на самостійне вивчення навчальної та додаткової літератури, що є необхідним у подальшому навчанні.

Для підготовки до практичного заняття необхідно:

- ознайомитись із темою та планом заняття;
- вивчити за підручниками, лекціями теоретичний матеріал з даної теми;
- ознайомитись із планом практичної частини заняття;
- проконтролювати себе: дати визначення поняттям з переліку, наведеного до кожного заняття; відповісти на контрольні питання; виконати творчо-фахові завдання; розв'язати тестові завдання.

Після вивчення курсу студенти повинні

знати :

- предмет, мету його вивчення, завдання і значення для майбутньої практичної діяльності;
- історію анатомії як біологічної дисципліни;
- методи анатомічних досліджень;
- будову і функції найважливіших органів і систем органів, їх онтогенез, філогенез та вікові особливості, сформувати уявлення про організм як ціле;

вміти :

- самостійно користуватися анатомічними атласами, вивчати будову тіла людини на препаратах, моделях і муляжах;
- користуватися термінами і поняттями, як ключем для засвоєння основ анатомії людини;
- аналізувати науково-методичну літературу з питань будови організму людини;
- визначати кісткові утворення та їхні орієнтири на живій людині;
- визначати за місцем розташування основні групи м'язів тіла;
- визначати на муляжах і вологих препаратах відділи головного і спинного мозку, топографію, ділянки іннервації спинномозкових і черепних нервів;
- визначати на таблицях і муляжах основні морфологічні структури органів чуття;
- застосовувати набуті знання у майбутній професійній діяльності діяльності.

Оцінювання знань студентів з дисципліни здійснюється поточним опитуванням, модульним та підсумковим контролем (залік, екзамен).

ЗАНЯТТЯ №1

ТЕМА: Кістки тулуба та їх з'єднання.

МЕТА ВИВЧЕННЯ: Сформувати поняття про будову і функції скелета тулуба: роль хребта в організмі, його будова, відділи, вигини; будова та значення грудної клітки, її вікові та статеві особливості. Встановити взаємозалежність форми хребта і кісток грудної клітки з виконуваними функціями.

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ: поповнення багажу знань і прикладів, які можна згодом запропонувати учням на уроках біології людини при вивченні теми «Опора і рух», вироблення безпосередніх навичок і умінь, а також оволодіння на початковому рівні прийомами майбутньої педагогічної діяльності.

ОСНАЩЕННЯ: скелет людини на підставці, хребтовий стовп на планшеті, муляжі окремих кісток: хребці різних відділів, ребра, груднина, шийні, грудні, поперекові, крижові та куприкові хребці, таблиці "Скелет людини", анатомічні атласи, мультимедійний комплекс.

ПЛАН:

1. Загальна будова скелета тулуба. Філогенез скелета тулуба.
2. Будова хребця. Особливості будови хребців різних відділів хребта.
3. З'єднання хребців. Хребет як ціле.
4. Скелет грудної клітки. Будова ребер і груднини.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ:

1. Вивчити основні осі і площини тіла людини, позначити елементи рисунку 3.
2. Вивчити загальний план будови і функції скелета тулуба.
3. Навчитись розпізнавати, до якого відділу скелета належить кістка; демонструвати на скелеті і на живій людині рухи, які можна здійснити в певному суглобі.
4. Вивчити будову типового хребця.
5. Навчитись відрізняти хребці різних відділів за характерними ознаками (звернути увагу на будову атланта, епістрофея, грудних хребців, крижа і куприка, їх вікові особливості, з'єднання і функції).
6. Вивчити будову та функціональне значення ребер, їх класифікацію за способом з'єднання з грудниною. З'єднання ребер з хребтом.
7. Вивчити будову груднини, її вікові особливості і статеві відмінності..
8. Розглянути загальну будову грудної клітки, різновиди форми грудної клітки.

ДАТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯМ: хребець, міжхребцевий хрящовий диск, хребцеві вирізки, атлант, епістрофей, зв'язки хребта, лордоз, кіфоз, грудина, ребро справжнє, несправжнє і хитке.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Скільки хребців входить до складу хребта людини?
2. Які відділи має хребет людини?
3. Скільки хребців входить до складу кожного відділу хребта?
4. Яку будову має міжхребцевий хрящовий диск і яку він відіграє роль?
5. Особливості анатомічної будови хребця.
6. Як називаються вигини хребта?
7. Що таке сколіоз?
8. Класифікація сполучень кісток.
9. Які ви знаєте зв'язки хребта?
10. Які вікові особливості хребта?

Творчо-фахові завдання:

1. Вкажіть назву структур, позначених на рисунках:

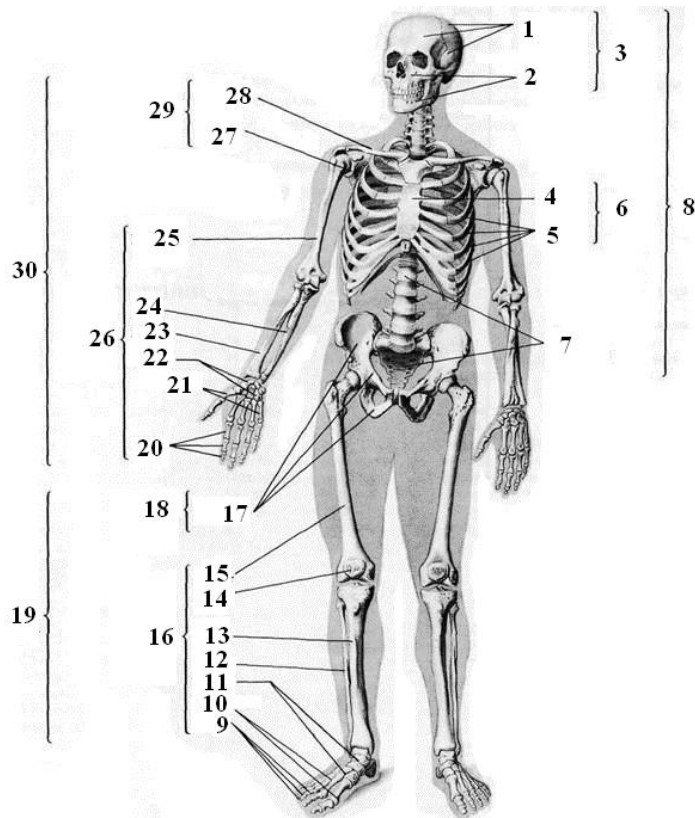

Рис. 1. Система скелету
(вигляд спереду)

1.	16.
2.	17.
3.	18.
4.	19.
5.	20.
6.	21.
7.	22.
8.	23.
9.	24.
10.	25.
11.	26.
12.	27.
13.	28.
14.	29.
15.	30.

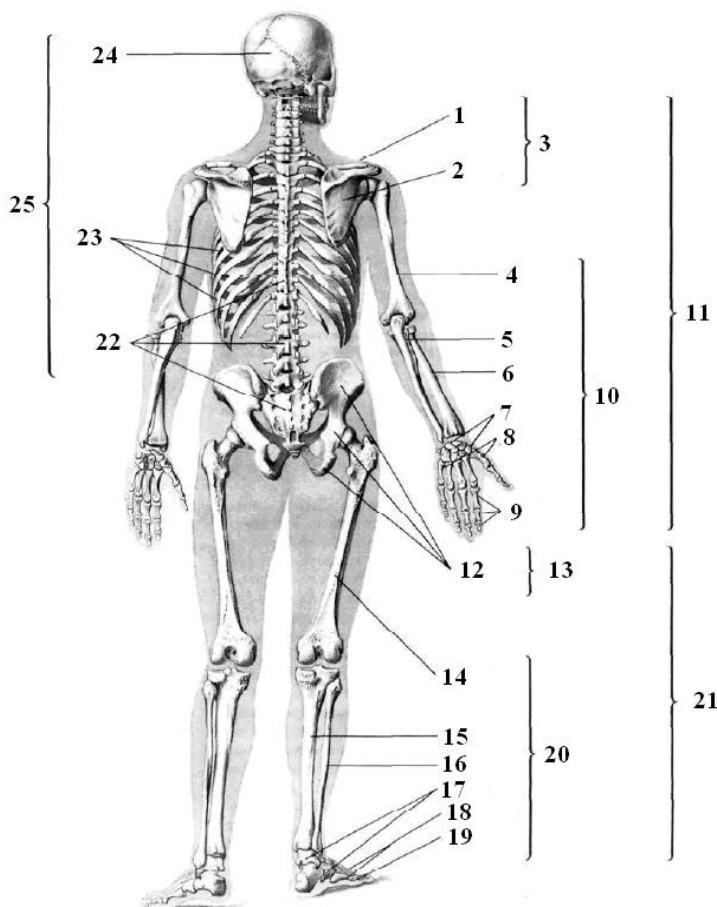

Рис. 2. Система скелету
(вигляд ззаду)

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23.
24.
25.

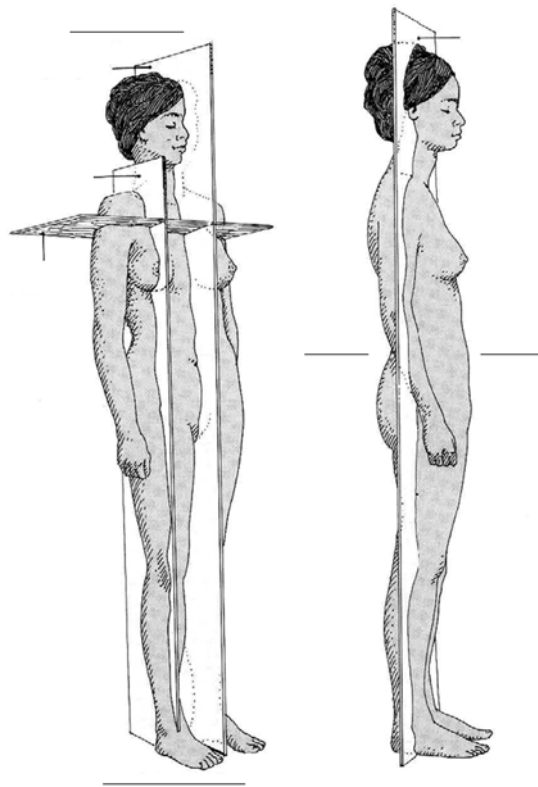

Рис.3. Площини тіла людини

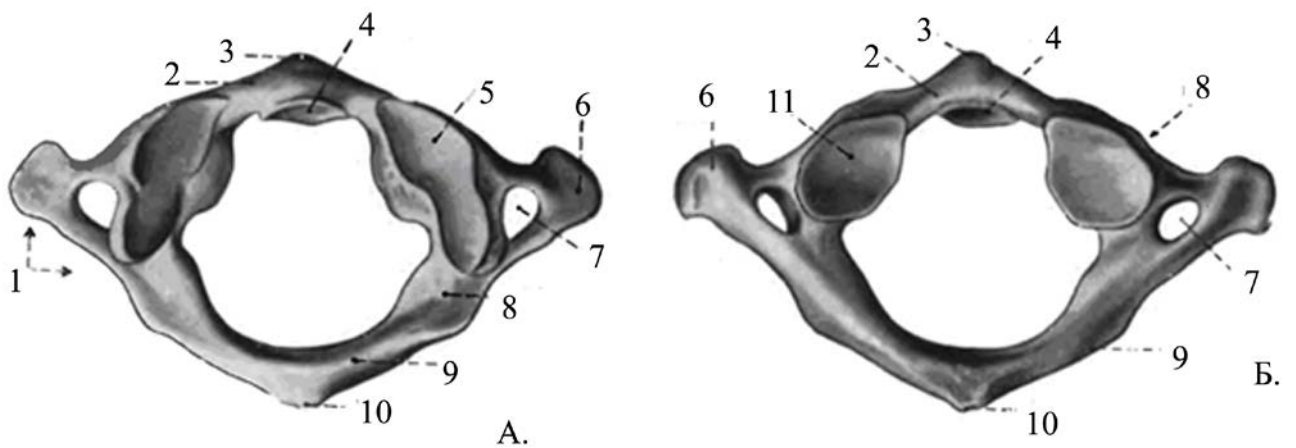

Рис. 4. Будова I шийного хребця

А.
Б.
1.
2.
3.
4.

5.
6.
7.
8.
9.
10.

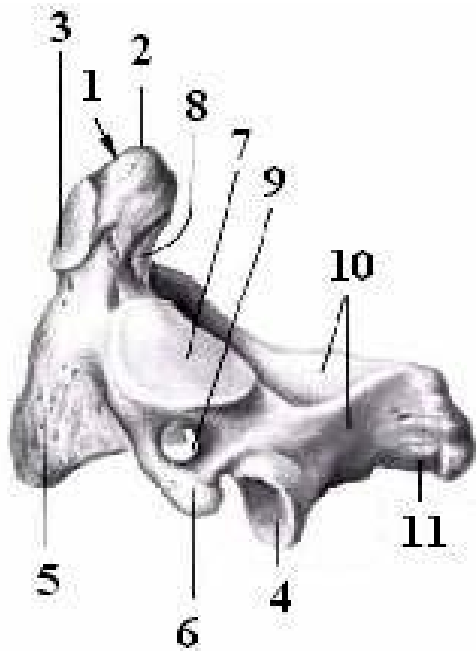

Рис. 5. Будова осьового хребця:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.

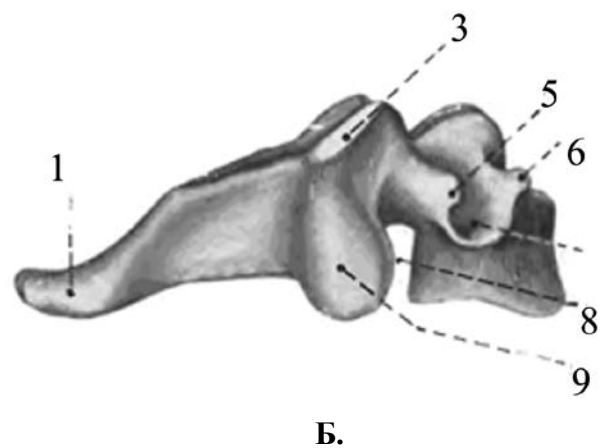
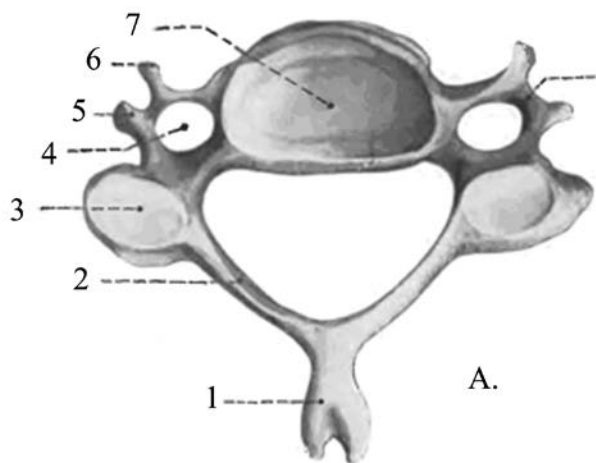

Рис. 6. Шийний хребець

- А.
- Б.
- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.

Запишіть характерні особливості будови хребців шийного відділу хребта:

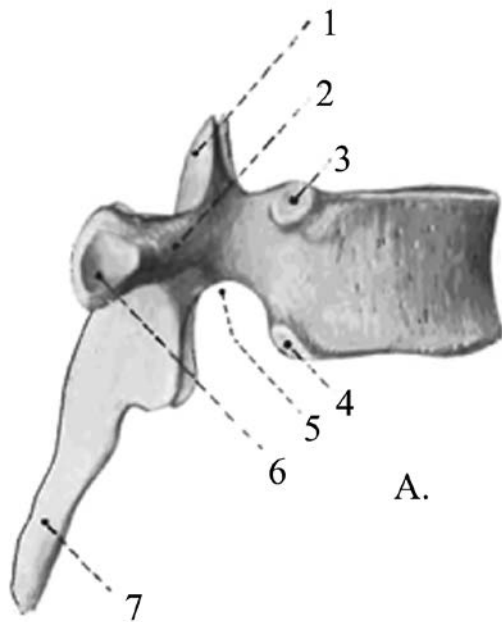

Рис. 7. Грудний хребець

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.

Запишіть характерні особливості будови хребців грудного відділу хребта:

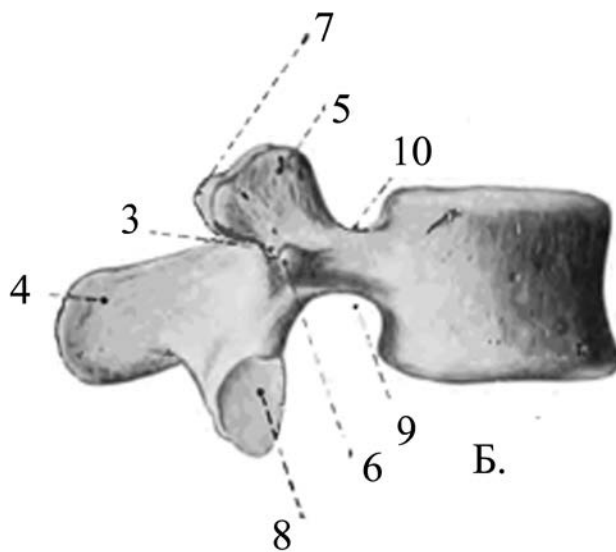

Рис. 8. Поперековий хребець

- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

Запишіть характерні особливості будови хребців поперекового відділу хребта:

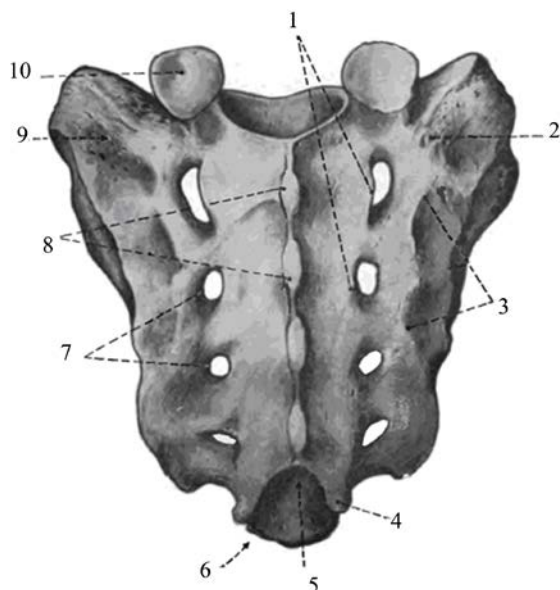

Рис. 9. Будова крижа:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

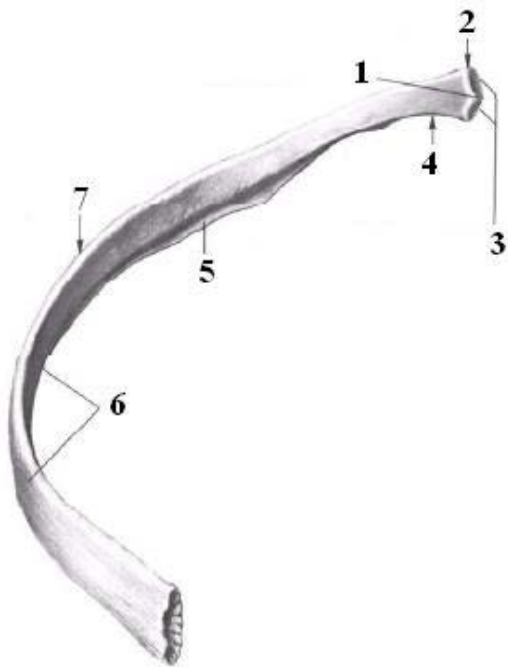

Рис. 10. Будова ребра:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.

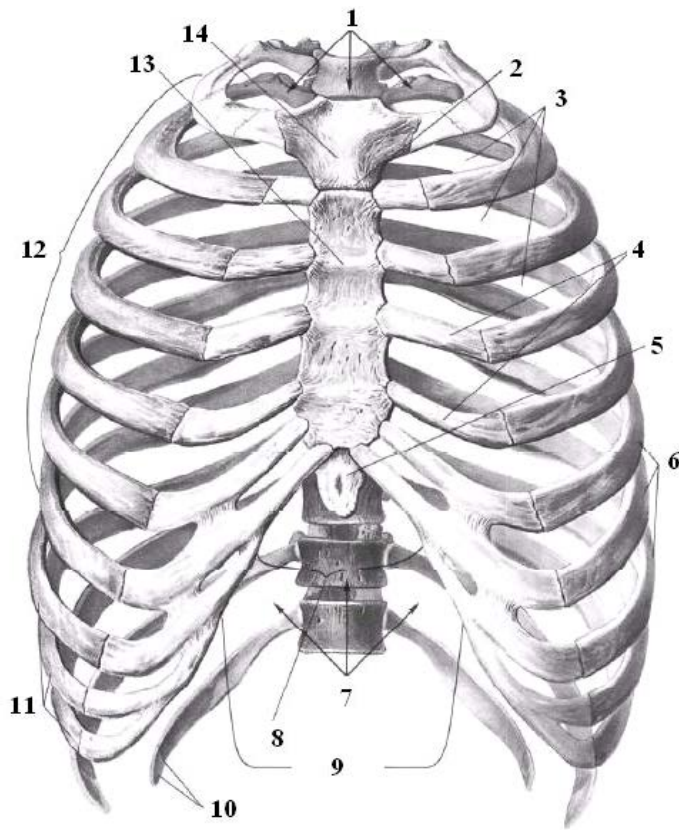

Рис. 11. Будова грудної клітки

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.

2. Складіть схему класифікації кісток.

Схема класифікації кісток

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Вкажіть частини хребців:

- а) дуга;
- б) тіло;
- в) відростки;
- г) шийка;
- д) все вірно.

2. Вкажіть кількість відростків у грудних хребців:

- а) 4; б) 5; в) 6; г) 7; д) все вірно.

3. На якому шийному хребці знаходиться сонний горбок:

- а) IV;
- б) V;
- в) VI;
- г) VII;
- д) все вірно.

4. Який шийний хребець не має остистого відростка:

- а) I;
- б) II;
- в) III;
- г) IV;
- д) все вірно.

5. Який шийний хребець називають виступаючим:

- а) VII;
- б) VI;
- в) V;
- г) IV;
- д) все вірно.

6. На телі якого грудного хребця є лише верхні напівямки для з'єднання з ребрами:

- а) VII;
- б) X;
- в) IX;
- г) XI;
- д) все вірно.

7. Вкажіть кількість поперекових хребців:

- а) 3;
- б) 4;
- в) 5;
- г) 6;
- д) все вірно.

8. Які частини виділяють у крижа:

- а) тіло;
- б) латеральні частини;
- в) основа;
- г) верхівка;
- д) все вірно.

9. Вкажіть вирізки грудини:

- а) яремна;
- б) реберна;
- в) ключична;
- г) соскоподібна;
- д) все вірно.

10. Вкажіть частини ребер:

- а) кісткова;
- б) хрящова;
- в) грудинна;
- г) хребтова;
- д) все вірно.

11. Де проходить борозна ребра:

- а) на внутрішній поверхні ребра;
- б) уздовж верхнього краю ребра;
- в) на зовнішній поверхні ребра;
- г) уздовж нижнього краю ребра;
- д) все вірно.

12. Вкажіть, голівки яких ребер не мають гребеня:

- а) I;
- б) X;
- в) XI;
- г) XII;
- д) все вірно.

13. Вкажіть, на якому ребрі є горбок переднього драбинчастого м'язу:

- а) IV;
- б) III;
- в) II;
- г) I;
- д) все вірно.

14. Де проходить на першому ребрі борозна підключичної артерії:

- а) позаду горбка переднього драбинчастого м'язу;
- б) попереду горбка переднього драбинчастого м'язу;
- в) на горбку переднього драбинчастого м'язу;
- г) попереду горбка ребра;
- д) все вірно.

15. Вкажіть форми грудної клітки:

- а) плоска;
- б) циліндрична;
- в) конічна;
- г) бочкоподібна;
- д) все вірно.

ЗАНЯТТЯ № 2

ТЕМА: Кістки верхньої кінцівки, їх сполучення.

МЕТА ВИВЧЕННЯ: Формування поняття про будову і функції кісток верхньої кінцівки, їх найістотніші вікові особливості.

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ: поповнення багажу знань і прикладів, які можна згодом запропонувати учням на уроках біології людини при вивченні теми «Опора і рух», вироблення безпосередніх навичок і умінь, а також оволодіння на початковому рівні прийомами майбутньої педагогічної діяльності.

ОСНАЩЕННЯ: скелет вільної верхньої кінцівки на планшетах, окремі кістки: лопатка, ключиця, плечова, ліктьова, променева, скелет кисті; скелет людини на підставці, анатомічні атласи, таблиця: «Скелет людини».

ПЛАН:

1. Скелет плечового поясу.
2. Скелет вільної верхньої кінцівки.
3. З'єднання кісток верхньої кінцівки.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ:

1. Розглянути класифікацію кісток верхньої кінцівки.
2. Розглянути на скелеті й вивчити будову кісток верхньої кінцівки, звернувши увагу на їх форму, рельєф, наявність гребенів, горбків, відростків, борозен та інших анатомічних утворів.
3. Навчитися описувати суглоби верхньої кінцівки за такою схемою:
  - а) назва суглоба;
  - б) кістки, що утворюють суглоб;
  - в) тип будови суглоба (простий, складний, комплексний, комбінований);
  - г) форма суглоба;
  - г) осі обертання та рухи навколо них;
  - д) основні зв'язки, що укріплюють суглоб й інші допоміжні елементи суглоба.

ДАЙТЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯМ: лопатка, ключиця, плечова кістка, променева та ліктьова кістки, кістки зап'ястка, п'ясткові кістки, фаланги пальців.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Яку будову має лопатка?
2. Назвіть особливості будови, за якими можна відрізнити праву і ліву плечові кістки.
3. Назвіть особливості будови, за якими можна відрізнити праву і ліву ліктьові кістки.
4. Назвіть особливості будови, за якими можна відрізнити праву і ліву променеві кістки.
5. Назвіть кістки зап'ястка.
6. Яку будову має п'ясткова кістка?
7. Назвіть частини, з яких складається скелет пальця?

ЗАНЯТТЯ №16

ТЕМА: Анатомія спинного мозку

МЕТА ВИВЧЕННЯ: Формування поняття про будову нервової клітини і значення її основних частин, формування поняття про рефлекс, рефлекторну дугу і кільце, будова і функції спинного мозку.

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ: поповнення багажу знань і прикладів, які можна згодом запропонувати учням на уроках біології людини при вивченні теми «Нервова регуляція функцій організму людини», вироблення безпосередніх навичок і умінь, а також оволодіння на початковому рівні прийомами майбутньої педагогічної діяльності.

ОСНАЩЕННЯ: хребтовий стовп людини на планшетах, таблиця «Спинний мозок», анатомічний атлас, мультимедійний комплекс.

ПЛАН

1. Нервова тканина. Будова нервової клітини. Нейроглія.
2. Будова синапсу.
3. Рефлекс, рефлекторна дуга і рефлекторне кільце.
4. Будова спинного мозку.
5. Оболонки спинного мозку та простори між ними.

ПРАКТИКУМ:

1. Навчитись визначати, демонструвати та характеризувати особливості зовнішньої будови спинного мозку, сегменту спинного мозку.
2. Навчитись визначати та демонструвати особливості внутрішньої будови спинного мозку (біла і сіра речовина; задні, передні і бічні роги сірої речовини; передні, задні і бічні канатики).
3. Навчитись визначати оболонки та міжоболокові простори спинного мозку.

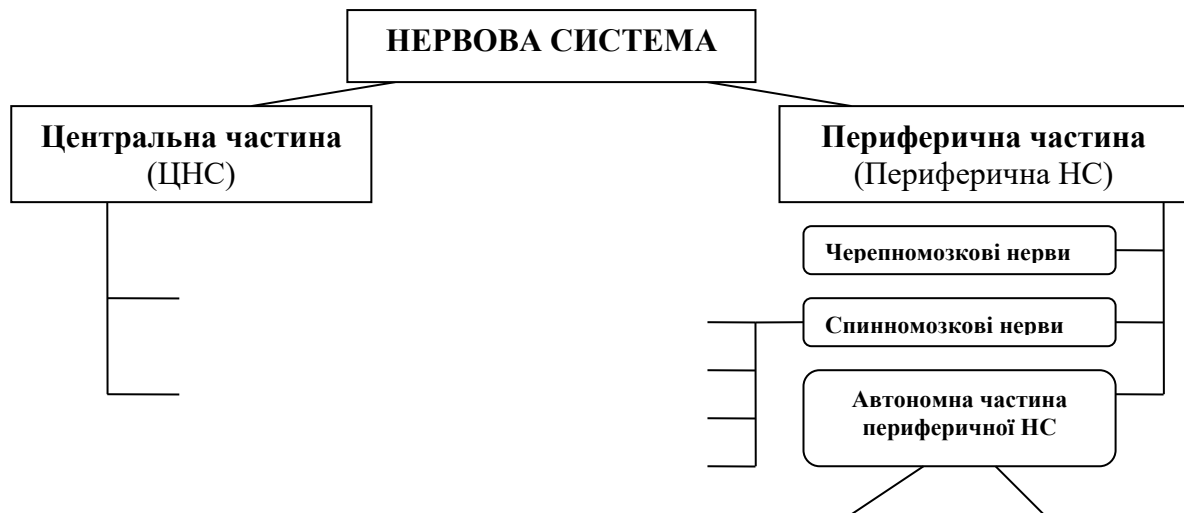
ДАЙТЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯМ: нейрон, нейроглія, аксон, дендрит, мієлінова оболонка, м'якушеві волокна, синапс, рецептор, ефектор, біла і сіра мозкова речовина, задні, передні і бічні роги сірої мозкової речовини, сіра і біла спайки, спинномозковий канал, потовщення спинного мозку, спинномозковий конус, кінцева нитка, кінський хвіст, нервовий центр.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. З яких клітин складається нервова тканина?
2. Які найважливіші властивості має нервова тканина?
3. Які бувають гліальні клітини і яка їх роль?
4. Яку будову має нейрон?
5. Які бувають нейрони?
6. Яка будова і роль синапсу?
7. Що таке біла і сіра мозкова речовина?
8. Яка зовнішня будова спинного мозку?
9. Які структури можна бачити на поперечному перерізі спинного мозку?
10. Що таке рефлекс?
11. З яких частин складається схема рефлекторно дуги?
12. Що таке рефлекторне кільце?

ТВОРЧО-ФАХОВІ ЗАВДАННЯ.

1. Додайте необхідну інформацію до схеми.

2. Вкажіть назви позначених на рисунках структур.

Рис. 1. Будова нейрону

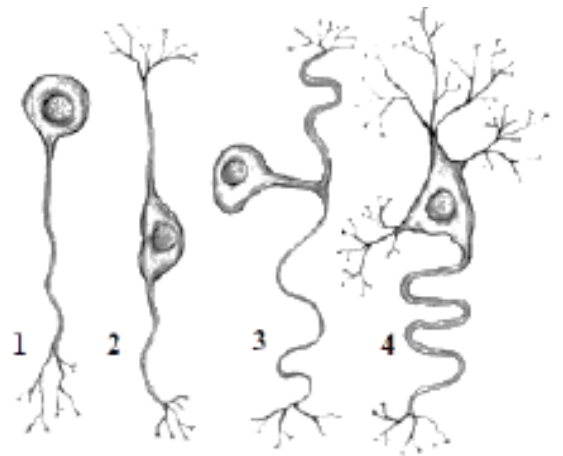

Рис. 2. Морфологічні типи нейронів:

- 1 –
- 2 –
- 3 –
- 4 –

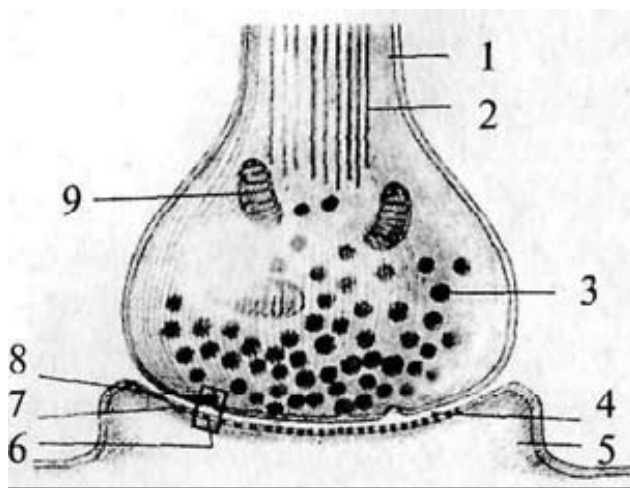

Рис. 3. Будова синапсу:

- 1 –
- 2 –
- 3 –
- 4 –
- 5 –
- 6 –
- 7 –
- 8 –
- 9 –

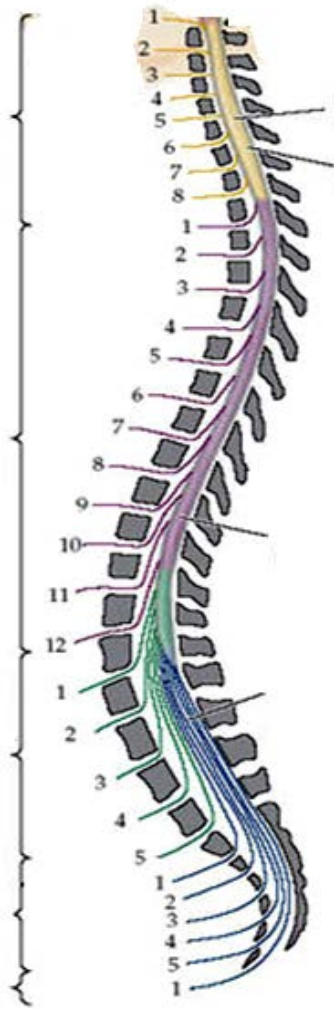

Рис. 4. Відділи спинного мозку:

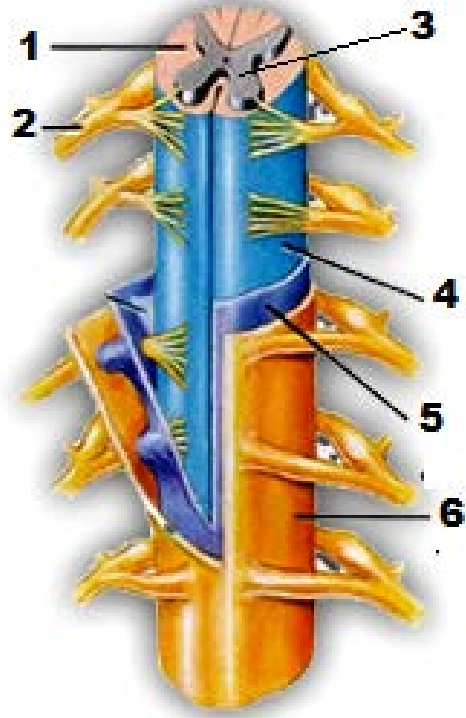

Рис. 5. Оболонки та міжоболонкові простори спинного мозку:

- 1 –
- 2 –
- 3 –
- 4 –
- 5 –
- 6 –

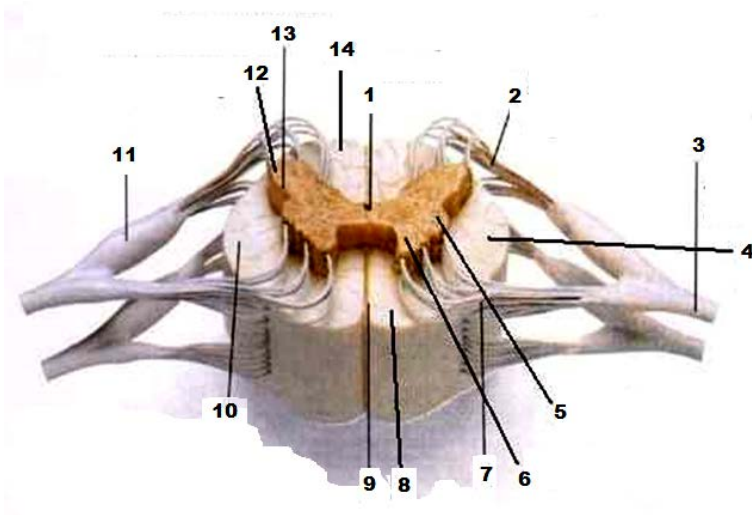

Рис. 6. Будова спинномозкового сегменту:

- 1 –
- 2 –
- 3 –
- 4 –
- 5 –
- 6 –
- 7 –
- 8 –
- 9 –
- 10 –
- 11 –

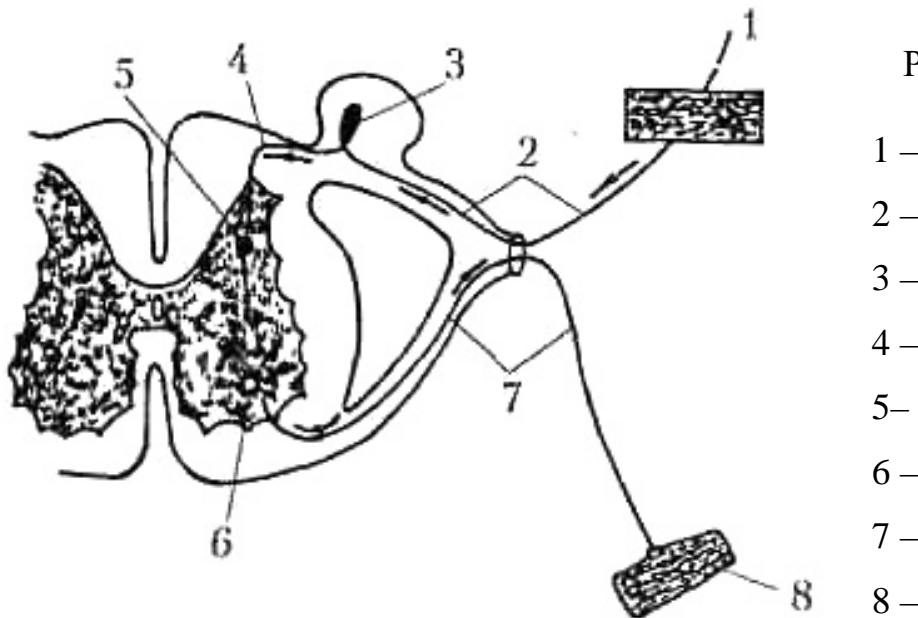

Рис. 7. Схема рефлекторної дуги:

- 1 –
- 2 –
- 3 –
- 4 –
- 5 –
- 6 –
- 7 –
- 8 –

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Які ознаки характерні для нейронів:

- а) має тіло, дендрит, аксони;
- б) має тіло, дендрити, аксони;
- в) має тіло, дендрити, аксон;
- г) все перераховане правильно.

2. Основним структурним елементом нервової системи являється:

- а) нефрон;
- б) нейрон;
- в) міозит;
- г) астроцит.

3. Сіру речовину головного та спинного мозку утворюють:

- а) тіла нейронів та дендрити;
- б) дендрити;
- в) аксони;
- г) мієлін.

4. Білу речовину головного та спинного мозку утворюють:

- а) тіла нейронів та дендрити;
- б) дендрити;
- в) аксони;
- г) мієлін.

5. За топографічним принципом, тобто за місцем розташування в організмі людини, нервова система поділяється на:

- а) центральну і периферичну;
- б) соматичну і вегетативну;
- в) симпатичну і парасимпатичну;
- г) автономну і вегетативну.

6. Клітини макроглії виконують такі функції:

- а) опорну, фагоцитарну і секреторну;
- б) опорну, трофічну і секреторну;
- в) опорну, трофічну і фагоцитарну;
- г) фагоцитарну, трофічну і секреторну.

7. Які нейрони знаходяться в задніх рогах спинного мозку?

- а) чутливі;
- б) рухові;
- в) вставні;
- г) вегетативної нервової системи.

8. Кінський хвіст це:

- а) кінцева нитка мозку;
- б) сукупність спинномозкових нервів;
- в) кінцеві нитки та корінці куприкових нервів;
- г) кінцева нитка та корінці поперекових і крижових нервів.

9. Поперековий відділ спинного мозку представлений:

- а) 7 сегментами;
- б) 5 сегментами;
- в) 4 сегментами;
- г) 12 сегментами

10. Які нейрони знаходяться в передніх рогах спинного мозку?

- а) чутливі;
- б) рухові;
- в) вставні;
- г) вегетативної нервової системи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Анатомія людини: у 3 т. [Текст] : підруч. для студ. вищ. мед. навч. закл. IV рівня акредитації / А.С. Головацький, В.Г. Черкасов, М.Р. Сапін, А. І. Парахін; за ред. В.Г. Черкасова, А.С. Головацького. – Вінниця: Нова кн., 2009. – Т. 3. - 2009. - 375 с.
2. Анатомия человека. В двух томах. /Авт.: М.Р. Сапин, В.Я. Бочаров, Д.Б. Никитюк и др./Под ред. М.Р. Сапина. - 5-е издание, перераб. и доп. – Москва: Медицина, 2001. – Т.1 – 640с., Т.2 – 640с.
3. Коляденко Г.І. Анатомія людини: Підручник. – Київ: Либідь, 2001. – 384с.
4. Неттер Ф. Атлас анатомії людини /Під ред. проф. Ю.Б. Чайковського/ Наук. пер. з англ. к.м.н. Цегельського А.А. – Львів: Наутілус, 2004. - 592 с.
5. Самусєв Р.П., Липченко В.Я. Атлас анатомії людини: Навчальний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів / Пер. з рос. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 752 с.
6. Синельников Р.Д., Синельников Я.Р., Синельников А.Я. Атлас анатомии человека: Учебное пособие: в 4 т. – 7-е изд. перераб. – Москва: РИА «Новая Волна»: Издатель Умеренков, 2009. – Т.1 – 344с., Т.2 – 248с., 2010. – Т.3 – 216с., Т.4. – 312с.

Допоміжна:

1. Анатомія людини: Підручник: В 3 т. Т. 1 / ред. В. Г. Ковешніков. - Луганськ : Шико, 2006, 2005. - 327 с.
2. Анатомія людини: Підручник: В 3 т. Т. 2 / ред. В. Г. Ковешніков. - Луганськ : [б. в.], 2007. - 259 с.
3. Анатомія людини : Підручник: В 3 т . Т. 3 / [В. Г. Ковешніков, І. І. Бобрик, А. С. Головацький та ін.] ; ред. В. Г. Ковешніков. - Луганськ : Шико, 2008. - 398 с.
4. Анатомія та фізіологія з патологією: Підручник / ред. Я. І. Федонюк, Л. С. Білик, Н. Х. Микула. - 2-е вид. - Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. - 676 с.
5. Міжнародна анатомічна номенклатура : [навч. посіб. для студ. ВМНЗ I-IV р. а., лікарів-інтернів, курсантів і магістрів] / ред.: І. І. Бобрик, В. Г. Ковешніков. - Київ : Здоров'я, 2001. - 327 с.
6. Привес М. Г. Анатомия человека: учебник. Т. 1 / М. Г. Привес, Н. К. Лысенков, В. И. Бушкович. - Москва : Медицина, 1985. - 608 с.
7. Привес М. Г. Анатомия человека: учебник. Т. 2. Учения о сосудах. Учения о нервной системе. Учения об органах чувств / М. Г. Привес, Н. К. Лысенков, В. И. Бушкович. - 3-е изд. - М. : Медицина, 1989. - 439 с.

Навчальне видання

Коцюба Ірина Юріївна

Робочий зошит до практичних занять з курсу «Анатомія людини»

Методичні рекомендації

**Надруковано з оригінал-макета автора
Підписано до друку   Формат 60×90/16 Ум. друк. арк. 5,3 д. а
Обл. вид арк. 7.75. друк різнографічний.
Гарнітура Times New Roman. Зам. 30. Наклад 300.**

**Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія ЖТ № 10 від 07.12.04 р.
М. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
електронна пошта (zu@zu.edu.ua)**